

YACHAY RURAYKUNA

Runakunapa mañakusqantam rurasun.

Qullana : Yuyayniymi mana atinchu qasilla kayta.
Llapanchik : Yuyayniymi mana atinchu qasilla kayta..
Qullana : Sunquymi mancharisqa hina kachkan.
Llapanchik : Sunquymi mancharisqa hina kachkan.
Qullana : Cuerpoymi chuchupakun.
Llapanchik : Cuerpoymi chuchupakun.
Qullana : Paskarini cuerpoyta, sunquyta, yuyayniytapas.
Llapanchik : Paskarini cuerpoyta, sunquyta, yuyayniytapas.

Yanapaq sayarispa, Ukunchik Qawarikuymanta huk Yachayta rimarimuspa, chaymanta yuyaymanaychik, nispa tiyaykun. Hina qipanmanmi, Qullana sayarispa, kay qillqarimayta nimuwanchik, sapanka rimaypi sama samarispa:

Qullana : Cuerpoykita (ukuykita) paskariy, yuyayniykitaq hawkalla kachun...
Hinapim, kanchaq inti uraykamuspa, sunquyki qisachakun.
Chay kanchaq intim, qasquyki ukupi hatunta wiñarín.
Chay kanchaq intim, qasqukimanta pacha, tukuy cuerpoykita kancharin,
samayniykipas hatunyarín.
Hinapim makiyki, tukuy cuerpoykipas allin kayta musyarín.
As-asmantam, ukuykimanta kusikuy llanllarimun, sumaq yuyariytaq
umaykipi sisarin.
Chay Hatun kallpata chaskikuy, cuerpuykipi, yuyayniykipipas.
Hinalla chay Hatun kallpata wiñarichuy qampi Ñawiyki ukupi chay Hatun
Kallpa kancharichun, sunquykipipas.
Ama harkaychu chay hatun kallpata, qampi kanchariynintapas.
Unaychamantam, Yanapaq sayarin, Qullanawan kuska.

Qullana Yanapaq : Kay Hatun kallpa chaskisqanchikwan, kunanqa ima munasqanchikta
chaskiykusun, yuyayninchikpi...

Chaymantam, Qullana Yanapaq niwanchik:
Llapanchik sayarispa kayta mañakusun, nispa:

Qullana : ¡Hawka kay kachum qamkunapaq, Hatun Kallpapas, hinallataq Hatun
Kusikuy!

Llapanchik : Qampaqpas, hinallataq kachun hawka kay, Hatun Kallpa, Kusikuypas.

CHASKIKUY

Huk runapa mañakuyninwan, iskay kimsapa mañakuyninwanpas chaskillasunmi.
Qullanaqa, Yanapaqninpas, hinallan sayarayanku.

Qullana : Yuyayniymi mana qasilla kayta atinchu.
Llapanchik : Yuyayniymi mana qasilla kayta atinchu.
Qullana : Sunquymi mancharisqa hina kachkan.
Llapanchik : Sunquymi mancharisqa hina kachkan.
Qullana : Cuerpoymi chuchupakun.
Llapanchik : Cuerpoymi chuchupakun.
Qullana : Cuerpoytam, paskarini, sunquytawan, yuyayniytapas.
Llapanchik : Cuerpoytam paskarini, sunquytawan, yuyayniytapas.

Qullanam, Yanapaqnintim, tiyarikunku.
Unaychamantam, Qullana sayarin.

Qullana : Hatun kallpata chaskikuyta munaspaqa, chaskikuy pachapim allin kayta musyarinki.
Ukuykipim kusikuy llanllarinqa, sumaq yuyariykunataqmi umaykiman chayamunqa. Hinaptinqa, chaskikullay chay Hatun kallpata...
Hinalla chay Hatun kallpa llanllarichun sunquyki, cuerpoykipipas...
Chaskikullay chay Hatun kallpapa kanchariynintaqa...
Ama haskakuychu chay kallpa qampi sapinchakunauta...
Llapanchik, upallalla yuyaymanasqanchik hawan
Qullanaqa, Yanapaqnintin sayarinku.

Qullana Yanapaq : Hatun kallpa chaskikuy munaqkuna, sayariychik.

Qullana Yanapaqmi nin: tiyanaykichikpa qichqampi, Qullanapa muyuriqninpipas sayariychik, nispa. Hina qipanmanmi, Qullanaqa churaykun iskaynin makinta sapanka runapa umanpi.
Qullana Yanapaqqa, wakintam pusarin tiyananman.
Llapanña Hatun Lallpata chaskikuptinqa, upallallam llapan runa utirayanku.

Qullana Yanapaq . Kay Hatun kallpa chaskisqanchikiwan, kunanqa ima munasqanchikta chaskiykusun, yuyayninchkpi...

Chaynata rimarispami, kaynata niwanchik: -Kunanqa, llapanchik sayarispa mañakusun, nispa.
Unaychamantam, Qullana rimarin.

Qullana : ¡Hawka kay kachun qamkunapaq, hinallataq Hatun kallpa, ancha kusikuypas!
Llapanchik : Hinallataq qampaqpas Hawka kay kachun, Hatun kallpa, ancha kusikuypas.

ALLIN KAWSAY

Kaytaqa ruwanchik acka runa mañakuptinmi.
Llapanchikuni tiyaykusun.
Qullanam ichaqa, Yanapaqninpas, sayachkanku.

Qullana Yanapaq. Kaypim huñusqa kachkanchik, kuyasqanchik runakunata yuyarinapaq.
Wakinmi llakipi kachkanku, wakintaq masanwan piñanakuypi, wakinqa unqusqapas.
Paykunapim churaykunchik yuyayninchikta, chay sasachakuykunata atipanankupaq.

Qullana : Paykunapaq mañakuyninchik chayanqapunim. Kuyasqanchik runapim
Yuyayninchik. Paykunapas ñuqanchiwanpunim kachkanku, sunqunchikpi.

Qullana Yanapaq : Huk chikanta yuyaymanaykusun paykunapa sasachakuyninpi.

Llapanchikuni upallalla yuyaymaykunchik.

Qullana : Kunanqa, paykunaman apachisun hatun kuyakuychikta, sumaq wayracha
hina allin kay sunqunkuman chayaykunapaq.

Qullana Yanapaq : Sapanka kuyasqanchik runapa allin kayninta yuyaymanaykusun, huk
Chikachanta.

Sapankanchik yuyaymanaykusun kuyasqanchikpa allin kayninta.

Qullana : Kunanqa, manaña kay pachapi ñuqanchikwan kaqkunata pucharimusun
yuyayninchikwan, paykunapaqpas hatun kuyakuy, hawka kay, kusi
kawsaypas kananpaq.

Llapallanchik upallalla yuyaymanaykusun.

Qullana : Kunan ruwasqanchikmi kusata kallpachaykuwanchik, kusi kawsayta
Sunqunchikpi sisarichin...Llapanchikuni napaykunchik, ñuqanchik
Hina allin kawsay maskaqkunata, maypiña kaptiukupas.

WARMANCHIKKUNA AMACHAY

Kaytam ruranchik chullalla runa, achkapas.
Llapanchik sayarisun
Qullanam, Yanapaqnintin, warmakunapa chimpanpi sayachkanku, llapa runapa muyurisqan.

Qullana Yanapaq: Kaypim warmanchik kunawan kуска kasun, imatapas rurasun. Chaynapunim
karqan ayllunchikpiqa. Ñawpaqmantapacham warmanchikunamanqa sutita churanchik,
bautizachinchik, chukchanta rutuchinchik, wakinqa warachikuytapas ruwanku. Hinapim
riqsichinchik warmanchikpa wiñasqanta.

Warmanchikpa ñawpaqman puriyinmantam mayninpiqa huk qillqata quwanchik, “partida”sutiyuqta. Ichaqa, manam chay qillqapiqa kanchu tayta mamapa, llapan ayllupapas hatun kusikuynin.

Chaynapim llapallan ayllu masinchik riqsiykun warmanchikta, runa masinta hina sumaqta chaskiykuspa, ima hatun llakipi sapallan wakcha qiparuptinpas, kikin wawa churinta hinapuni qawarinapaq.

Ñawpaqmanta pacha chayna rurasqanchikta yuyarispam, kunanpas kay warmakunata sumaqta chaskiykunchik, llapan ayllupa wawa churinta hinapuni, ima llakimantapas, mana allinkunamantapas amachananchikpaq.

Hina qipachanmanmi, Qullana kaynata rimapayamuwanchik, miski siminwan:

Qullana : Kay wawakunata amachasun imamantapas.

Qullana Yanapaq : Ancha kusionpa chaskiykusun sunqunchikpi, amachaykusuntaq tukuy mana allinkunamanta.

Qullana : ¡Llapanchikpaq kachun hawka kay, hatun kusikuypas!

Qullanam makinta churaykun ancha kuyakuywan sapanka warmapa umachanman, uyachantapas muchaykuntaq...

MASACHAKUY YANANCHAKUY KASARAKUY

Llapanchik sayarisun.

Masantinkama, sapanka yananwan

Qullanaqa, Yanapaqninpas, kasarakuqkunapa chinpanpi

Qullana Yanapaq. Unay ñawpaqmanta pachañam, chiqan runa kaytaqa yachanchik yananchikwan masachakuspam,

Chayraykum kasarakuqtaqa sumaqtapuni ruwanchik, unay yuyarinapaq, wawa churinchikmanpas willarinapaq.

Kasarakuyqa manam hinallachu. Huk warmi qaripa kуска kawsay munayninmi. Chaymanta pachaqa, huk sunqulla, huk yuyaylla kaspankun, huk kallpalla imatapas ruranqaku.

Chay iskay hatun kuyanaky hukllasqamantam wawa churinkuna paqarimunqa, ayllunkuta hatunyachinanapaq, llaqtanchikpa kawsaynin mana puchukananapaq.

Warmi qaripa hukllanakuynin, masachakuynin, kasarakuyninqa, sunqunchikpi sapinchakuspanmi huk musuq kawsayman pusawanchik. Kasarakuq warmi qaripa qisachakuq urpi hinapunim kуска kawsanqaku, siminman uminakuspa, sumaqta wayllunakuspa, kallpachanckuspa, yanapanakuspa.

Manam kaykunaqa “partida” papelpi qillqasqachu, sunqunchikpi tarpusqam. Manam ñuqaykuchu masachakuy niykiku; qamkunam kasarakunkichik, yananchakunkichik, kuyaqniykichik runapa, ayllu masiykichikpa qayllanpi.

Qullana : Kay yananchakuyniykichik kananpaqmi tapuykichik (huknin masachakuq qariman

kutirispá): ¿Imam qampaq kasarakuy?

Kasarakuq qari: (Llapanpa uyarinanpaq chuyata rimarimun, iman paypaq kasarakuy, chaymanta).

Qullana: (yananchakuq warmiman kutirispá): ¿Qampaqri, imataq kasarakuy?)

Kasarkuq warmi: (Llapanpaq rimarispá, kaynata nin kasarakuymanta).

Qullana: Kay kasarakuyniykichiktaqa ruranchik sapankapa munasqaykichikman hinam, sunquykichik ukupi wayllunakuysisarinanpaq. (Kasarakuq warmi-qaritam sumaqta rimapayaykun, sapankata).

Qamkunamantam kanqa kay masachakuy sapinchakuspa, munasqaykichikman hina llanllarinanpaq, sunquykichikpi wayllunakuy wiñaylla sisarinanpaq.

WAÑUNAYAQTA YANAPARIY

Kay rurayqa ancha kuyapayakuq runapaqmi.

Kaytaqa rurasun kikin wañunayaq mañakuptinmi, ayllu masin mañakuptinpas.

Qullanaqa sapallanmi kanan wañunayaqwan.

Allin yuyayniyuqraq wañunayaq kachkaptin, yuyaynin chinkasqaña kaptinpas, Qullanaqa Sumaqtam rimapayanqa, allillamanta, llampuchallata...

Qullana: Yuyayniyki waqaychasqam tukuy ima rurasqayki, allin mana allinpas. Chaymantam akllarikuyta atinki qampaq aswan allin kaqkunata. Ama manchakuspalla yuyariy, sunquyki chuyanchakunanpaq. Yuyayniyki hawkalla kachun, llampu sunqulla lukuy ima rurasqaykita yuyarinaykipaq...

Iskayninkum upallaykumku; hina qipachanmanmi Qullana yapamanta rimarin, ñaqacha hina llampu siminwan, sumaq kuyakuywan.

Kunanqa qarquyña sunquykimanta manchapakuyta...

Amaña ayqirikuyta munaychu tutayaq ukukunaman...

Kunanmantaqa amaña yuyariychu imatapas...

Sunquykita sampayachiy, amaña muyuriqniyki sumaq qawarinapipas utiyñachu...

Kunanqa qispisaqñam niy...

Sumaq kanchariymi uraykamuchkan urqkunamanta lliwta chuyanchaspa, kuychi-turumanya-chirapa mayum mastarikamun hatun pampakunapi, miski takikunapa chawpinpi...

Ama manchakuychu chay hatun kanchariyta, hinaña kallpawan tanqarispá chawpinmanta karunchasuptiykipas

Aswan suqurquy chay akchita, yakupas wayrapas kanman hina. Chay hatun kanchariypim kachkan kawsayninchik...

Chay hatun urqkunapa chawpinpi tarinki mana riqsisqa sumaq llaqtata chayqa, punkuntapuni maskariy.

Kaytaqa yachanki kawsayniyki allinman tigrari kuptinñam. Chay sumaq llaqtapa hatun pirqankunam kachkan tukuy rikchay qillqawan llimpisqam. Kay sumaq llaqtapim waqaychasqa

kachkan turkuy rurasqanchik, chayraq ima rurananchikpas...

Iskayninmi upallaykunku, hina qipachanmanñam Qullana yapamanta rimarin, ñaqa hina llampu siminwan, sumaq kuyakuyninwan.

Kunanqa pampachasqam kanki mana allin rurarqaykimanta...

Qam kikiykiwanmi allipunankiña..

Sumaq chuyanchasqañam kanki...

Kay hatun ancha sumaq kanchaq llaqtaman yaykuypaqñam kachkanki, mana ima ñawipa rikuy atinan llaqtaman, mana pi runapa takiyninpi uyarisqa llaqtaman...

Hamuy, yaykukamuyña kay sumaq kanchaq hatun llaqtaman...!!

WAÑUY

Qullana: Paypa kawsayninca tatirapunñam. Yuyayninchikpi rakiyusun kaypi sama kuqta, ñawpaq riqsisqanchikmanta.

Manam kaypi samakuqqa uyariwanchikñachu. Manam kaynatachu paytaqa yuyarinchik...

Iskaymanmi payqa tukupun. Hukninmi kaypi samakuchkan, manaña rikchariq, huknintaqmi yuyayninchipi kawsachkan.

Paypa ñawpaq tukuy ima rurasqanqa wiñaypaqmi kawsanqa, mana tukukuq, ñuqanchikpi.

Kawsayninchikpi rurasqanchiktaqa manapunim wayñuyqa tipirqunmanchu.

¡Ancha hatunmi kay yachayqa yuyayninchikpi, wañukapuq runa masinchikpa ñawpaq rurasqan ñuqanchikta kallpachawayninchik!

.....

Yachanchikmi nunayuq kasqanchiktaqa.

Nunanchikqa kawsanqapunim wañusqanchik hawaña.

Nañunqa cuerpollanchikmi. Nunanchikqa aswanmi wañuqmanta rakikuspa pawarinca hatun kanchariyman aypananpaq...

Nunanchikpa kawsanan yachaqkuna, mana yachaqqas, amapuni waqapayasunchu wañuq runataqa. Aswanyá yuyaymanaykusun kay ñawpa yachayninchikpa sapinmanta. Chaynapim kusirikuy chayamuwasun, llampulla...

¡Sunqunchik hawkalla kachun, yuyayninchiktaq kancharichun yachaywan!

.....

RIQSICHIKUY HATUN TINKA

Riqsichikuyqa huk ayllupi chaskichikuymi. Ayllu runan hatalliykuwanchik ima ruwayninchikpi, yuyayninchikpi, hatun munayninchikpi, imayna kayninchikpipas paykuna hina kasqanchikrayku.

Riqsichikuytaqa ruwawanchik achka runa mañakuptinmi. Chay aylluqa chaskiykuwanchik huk hatun tinkawanmi.

Kay riqsichikuyninchikman hamuqkunaqa, apanankum huk qillqata, imayna hatun tinka ruwananchik yachachiqta.

Chaskichikuy hatun tinka qallarinanpaqmi Qullanaqa sayarin, yanapaqinpas.

Qullana Yanapaq: Kay Riqsichikuy hatun tinkatam rurachkanchik achka runa masinchik mañakuptinkum. Paykunam kaypi niwasun imarayku ayllunchikwan chaskichikuy munasqankuta. Hinallataqmi kunan niwasun paykuna ñuqanchikwan kuska llamkaspas, llapanchikpa allin kawsay ninchik maskay munasqankuta.

Qullana Yanapaqmi minkarikunqa rimarikuy munaqkuna sunqunmanta llusqisqta rimapayamuwananchikpaq.

Qullana: Llakiyninchiktaqa muchuyninchiktapas atipasunmi allin yachayninchikwan. Ichaqa, chay allin yachayqa manam sapallanchikpaq allin kawsay maskanapaqchu, manataqmi runa masinchikta ñitirquspa muchuchinapaqchu

Allin yachayqa chanin ruraymanmi apawanchik.

Allin yachayqa chiqninakuqtam pampachanakuyma apawanchik.

Allin yachayqa pusawanchiktaqmi sunqunchik ukupi willkapa churin kasqanchik tariymanpas.

Qullana Yanapaqmi, wakin runapas, kaykunata rimarimunku, qillqata qawarispa:

Ñuqaykupaqqa runapunim imamantapas aswan chaninchasqa:

quri qullqipapas, Estadopapas, iglesiapapas, taytachapi iñiqkunapa huñunakuynin religion nisqapas, wakcha-qapaq-apu kaypas manapunim runawanqa kuskachakunmanchu.

Sapanka runam ima munasqanta hatalliyta atin yuyayninpi, mana pitapas, mana imatapas manchakuspa.

Pipas maypas ñuqanchik hinapunim ima munayninpi, ima ruwayninpi. Wakinpa chaskisqantam sapanka runa chaskinanchik.

Wakin runapa mana ñuqanchik kikillan kasqantaqa yachanchikmi. Hinallataqmi wakin ayllu, wakin llaqta, wakin suyupas, ayllunchikmanta hukniraq, llaqtanchikmanta, suyunchikmantapas hukniraq, sapanka runa hina huk yachayniyuq, huk yuyayniyuq, huk munayniyuq. Chaytam ñuqanchikpas ninchik: sapanka runapa, sapanka llaqtapa huniraq kayninta yupaychasun nispa, imaynam papa, sarapas tukuy rikchaq, chaynapuni runapas llaqtapas kananchikàq. Manapunim pitapas ñuqanchikqa rakisunchu mana ñuqanchik hina kasqanraykuqa. Hukniraq kayninpi hinalla kawsakuchun ninchikmi.

Misti runa kasqanrayku, qullqi sapa kasqanrayku, huk taytachapi iñiq-huk religioniyuq kasqanraykupas, manapunim pipas maypas pitapas maqawananchikchu, piñapayawananchikchu, chiqniwananchikchu, waqachiwananchikchu, llakichiwananchikpaschu.

Atiyniyuq, kaqniyuqpas, huk religioniyuqpas kasqanrayku pipas saruyta munawasun chayqa, tukuy kallpanchikwanmi kutipakuyta atinchik, rumiwanpas, kaspiwanpas, imawanpas.

Qullana: Imaynam ñuqanchik yupaychanchik-respetanchik huk relionniyuq runa masinchikta,

hinallataqmi wakinpas ñuqanchikta respetawananchik wañuyninchik qipaman hinalla kawsananchik iñiyipi, hinallataq llapan runapa willka kayninpi iñiyinchikpipas.

Sunqunchikpi yachayqa manam yanqalla yachaychu, manataqmi wakinta millapakunapaq, pisiyachinapaq, chiqnipakunapaqchu. Manam ñuqapa yachayllaymi allinqa ninapaqchu, manataqmi mana munaqtapas maqaykuspa munachinapaqchu. Kay sunqunchikpi llanllariq sumaq yachayninchikqa unay wata puñusqallanmanta rikchariramuspanmi, kunanqa wakin runapa sunqunpi sapinchakuchkan, llapanchikta allin kawsayman pusawananchikpaq.

Qullana Yanapaqmi, kawsayninmanta rimariqkunapas, qillqasqata qawaykuspa, kaynata rimarimimku:

Ima ruwayninchikpas, yuyaymanayninchikman, munayninchikman hinapunim kanan.

Ima mana allin rurasqanchiktapas atipananchikpunim, pantayninchikta riksikuspa.

Hucha tariq masinchikwanqa pampachanakunam, piñachiqninchikwanpas allipunanam, sumaqta rimanakuspa.

Imaynam ñuqanchikwan wakin kananta munanchik, chayna punim wakinwan kananchik ñuqanchikpas.

Qullana: Musuq kawsaytam qallarisun.

Sunqunchik ukupin maskarisun sumaq kuyanakyuta, wakin runa masinchikpa sunqunpi tarpuykunapaq.

Qullana Yunapaq; wakin runapas, qillqata qawaripa: Kunanmi qallarisun musuq kawsayninchikta. Kaytaqa qallarisun yuyayninchikpi hawkalla kaspam, sunqunchikpitaq hatun kallpata, kusikuyta, munasqanchik ruray atinanchikta tarispam. Hinamantaqmi wakin runa masinchikta maskamusun, paykuna manpas kay allin kawsayninchik, kusikuyninchik, hawka kayninchik mastarikunanapaq.

Qullana: ¡Llapanchikpaq kachun hatun kallpa, hawka kay, kusikuypas!

Qullana Yanapaq; wakin runapas, kaynatam nillankutaq:

Qampaqkas kachun hatun kallpa, hawka kay, kusikuypas.

ÑANNINCHIK

Wañuywanmi lliw kawsayninchik puchukanqa ninki chayqa, yanqañam ima rurasqayki, yuyaymanayniyki, sunquyki kusirikuy, llakiyniykipas. Tukuy ima rurasqaykim, munasqaykin, yuyayniyki manapuni takyanqachu, imapaq kasqanpas manapunin yachakunqachu.

Wañuywan mana puchukayninchikta iñinki chayqa, yuyayniykim, munayniyki, rurayniykiwanpuni kamaqta tupanam. Tukuy munasqaykin, yuyayniyki rurasqaykiwan hukllanakunanpuni.

Wakin runa masinchikpa llakiynin, muchuynin mana manasunkichu chayqa, qampaq ima mañakusqayki yanqam kanqa, manam pipas uyarisunkichu.

Wakin runa masinchikpa llakiynin, muchuyninpas nanasunki chayqa, ima munasqaykim, rurayniykipas wakinta yanapanaykipapunin kanan.

Wakin runataqa ruray, imaynatam wakinpa qanwan rurananta munanki, chayman hina. Kikiykipa llakiykita, muchuyniykita atipayta yachay, hinallataq ayllu masiykipa muchuyninta, llapan runapatapas.

Awqa sunqu kayniykita atipay, wakinpas hawkalla kawsay yachananpaq.

Yachaytaq iman qampi yupaychana willka, wakinpi iman willka chaytapas.

Tapurikuypuni, sunquyki ukullapi: “¿pim kani?”, nispa.

Hinallataq tapupayakuy kkillaykita: “¿maytam richkani?”, nispa.

Amapuni huk punchawpas kaychu mana pi kasqaykita yachaspaqa.

Amataq huk punchawllapas kaychu mana may risqaykita yachaspaqa.

Amapuni yanqalla huk punchaw tukuchunchu, hatun kusirikuy chaskisqaykimanta mana añaychaspaqa.

Amataq huk punchawta tikraychu hatun llakipa ñitisqan, sunquyki waqaychasqa kusikuyta manaraq chaskichkaspaqa.

Amapuni sapallaymi kani niychu aylluykipi, llaqtaykipi, tiqsi muyuntinpi, may pachapipas.

Amataq niychu: “Kay pachapi maymi kasqaypi chaqnasqam kachkani”, nispaqa.

Amapuni niychu: “wañuynipim wakcha kay wiñaypa wiñayninpaq, mana puchukaq watakama”, nispaqa..

**TUKUKUYNIN
FIN**